

De weg naar Innisfree

Een fantastische vertelling

Colofon

ISBN: 978 94 6365 552 1

1e druk 2023

© 2023, Gerrit Jan Zwier

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Foto voorkant: Dolph Kessler

Foto auteur: Marcel Schaap

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De weg naar Innisfree

Een fantastische vertelling

GERRIT JAN ZWIER

Inhoud

1. De tovenaar van Marseille	9
2. Lucide dromen	37
3. De ideale reis	190
4. De weg naar Innisfree	233

Motto

‘And was I, of all people in the world - I, Peter Ibbetson, architect and surveyor, and uneducated dreamer of dreams - destined to make some great psychical discovery?’

George Du Maurier - Peter Ibbetson

1.

De tovenaar van Marseille

1

Diep verborgen in de binnenlanden van Friesland ligt het dorpje Lollum. Voor een passant, die ooit Latijn in zijn pakket had, is het, volgens een geleerde vriend van mij, een verleidelijke gedachte om Lollum samen met buurdorpen als Arum en Spannum een Romeinse achtergrond toe te dichten. En hoewel er wel degelijk Romeinse munten in Friese terpaarde zijn gevonden, is er van een dergelijke interessante achtergrond verder niets bekend.

Meer dan eens ben ik op weg naar Lollum verdwaald. Op het immens grote biljartlaken van de Greidhoek liggen tientallen vlekjes die parmantig met hun kerktoerentje naar de hemelkoepel wijzen. Onderweg dwalen mijn gedachten stevast af naar het *Natuurdagboek* van Nescio. Al die dorpjes met hun armzalige, nietige kerkjes – ‘God mag nix kosten’, luidde zijn commentaar – stemden hem melancholiek.

Bozum, Wieuwerd, Mantgum, Jorwerd, Britswerd, Oosterlittens, Wommels, Waaxens...

Het zijn namen die klinken als de woorden uit een mantra die het groene hart van Friesland tegen de pletwals van de buitenwereld wil beschermen.

Enmaal in Waaxens is het leed snel geleden. Mijn doel is een opgeknapt landarbeidershuisje dat de weidse naam Sebastiaanstate draagt – toch weer een herinne-

ring aan de tijd van Caesar en de centurions, toen de Romeinse soldaat Sebastiaan door tientallen pijlen werd doorboord.

Op deze state komen geregeld de leden bijeen van de Societas sine Nomine, het Genootschap zonder Naam. Het gaat hier niet om een geheim genootschap of een denktank, maar om een discussieclub, een jaar of veertig geleden door Groningse studenten opgericht. Een van de Genoten houdt in de Sebastiaanzaal – de voormalige stal – een voordracht over een onderwerp uit de wereld van kunst of wetenschap, waarna de toehoorders het woord mogen nemen. Nu eens wordt de deugdenleer van Aristoteles tot leven gewekt (‘Houd altijd het juiste midden’), dan weer stormen de Kelten over Europa, of wordt een obscure Friese geleerde uit de tijd van de Spaanse overheersing in het zonnetje gezet. Na de discussie wordt een passende maaltijd opgediend – mous-saka bij Aristoteles, een salade van tijm en maretak bij de Kelten en stampot knolraap bij de onbekende Fries.

Al jarenlang hanteert de bewoner, ooit hoogleraar geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, de voorzittershamer. Aanvankelijk was het boerderijtje voor hem niet meer dan een weekendverblijf. Toen ik, jaren terug, voor het eerst het opgelapte huisje betrad, verbaasde ik me over de grote hoeveelheden lege mandflessen chianti die langs de muren en op de balken bij elkaar stonden. *In vino veritas*, dacht ik onwillekeurig, een spreuk die overigens ontbrak op de rijkelijk van wandtegelwijsheden voorziene stalmuren. Lang bleef de Amsterdamse binnenstad de navel van Karel Rosso’s wereld. Maar na zijn vijfenzeventigste heeft hij de grachtengordel definitief voor de Greidhoek ingeruild. Wat was het geval? In het huidige Amsterdam was er nauwelijks meer iemand

die hem kende. Met zijn stok en lange witte haar werd hij er misschien wel voor een halve zool versleten. Maar de Lollumers houden een oogje in het zeil, maaien het gras rond de state en spelen de rol van chauffeur.

Op het platteland heeft men nog respect voor geleerde mensen, ook als ze oud zijn.

Wie zelden van Rosso's zijde wijkt, is huisvriend Larry, ofwel de 'huisslaaf', zoals hijzelf zegt, die te kent voor de algehele culinaire verzorging. Door zijn forse gestalte, schoenmaat vijftig en zijn machtige kardinaalskop, waarvan de trekken worden verzacht door verbaasd kijkende bruine ogen, is hij iemand die je niet gauw over het hoofd ziet. Naar eigen zeggen is hij een bewonderaar van de eruditie en inzichten van de oudhoogleraar. Laat je de naam vallen van Karel de Stoute of Koning Redbad, dan opent Rosso probleemloos de deur naar het verleden en schetst een helder beeld van de wereld waarin die heren leefden. Waar anderen alleen maar een naam en een jaartal zagen, daar begon de historische verbeeldingskracht van Rosso meteen op volle toeren te draaien.

Zelf was ik altijd diep onder de indruk van dit griezelige, haast magische talent. Hoewel het zakenleven, met name het internationale vervoer door containerschepen, Larry tot een gefortuneerd man had gemaakt, kon dat zijn honger naar kennis en wijsheid niet stillen. Behalve genegenheid, bestaat er tussen hen een zeker spanningsveld, net als bij twee andere geachte Genoten, Thijmen Molenaar en Paulus Ankersmit, al heeft dit een ander karakter. Rosso speelt met verve de rol van de geleerde, de *Homo encyclopedicus*, die vele talen spreekt en graag bladert door het boek van de Europese geschiedenis. Larry legt geregeld de troefkaart van het gezonde

verstand op tafel en schrikt er zelfs niet voor terug het wijnglas onder de neus van Rosso weg te grissen.

Binnen het Genootschap ligt een vracht aan kennis opgetast. Bijna alle Genoten hebben een academische achtergrond - in de 'zachte' wetenschappen weliswaar, zoals in de filosofie, letteren, geschiedenis en antropologie, kortom, in kennisgebieden waarover veel te discussiëren valt. Toch is er ook ruimte voor emotie, die soms al bij het borreluur luid op de deur klopt. Dan schiet er een stem de hoogte in en drupt er soms zelfs een traan in het glas.

Zelf ben ik in dit gezelschap allerm minst een zwaargewicht. Omringd door geleerde mensen voel ik mij vaak als een kippenveertje op de wind, als het vrolijke nichtje van een strenge oom. Al heb ik de studie antropologie afgemaakt, toch speelt die wetenschap nauwelijks een rol in mijn leven als reisjournalist. Desondanks zou ik de Lollumse verhalen niet graag missen, al was het maar omdat ze enige stevigheid aan mijn reisreportages kunnen bieden.

Al proberen Tzum en Tritzum mij met rustieke landweggetjes te verleiden, toch neem ik de juiste afslag in de richting van Kubaard. Her en der tronen de boerderijen als vestingen in het vlakke land. Toch vallen ze in het niet bij de kolossale hemelkoepel die zich daarboven naar alle kanten uitspant. Heel Friesland is niet veel meer dan een potloodstreepje onder bollende wolken en wakken van blauw.

2

De vorige lezing staat mij nog levendig voor de geest. Rosso had alle registers opengetrokken om zijn verhaal over hekserij spannend en levendig te maken. Vanaf zijn

zetel aan het hoofd van de tafel keek hij ons met pretoogjes aan, en aangezien die achter de bril sterk vergroot werden, blonk er heel veel pret achter het brillenglas. Zijn witte haar hing als de manen van een paard lang en steil langs zijn slapen, alsof hij was weggelopen uit een boek met griezelverhalen - het beeld paste goed bij de hoofdpersoon uit zijn voordracht, een priester uit de zeventiende eeuw, die de 'tovenaar van Marseille' werd genoemd. Schuin achter hem schoof Larry een stoel dichterbij, als een lijfwacht die zijn meester tegen gevaar wilde beschermen.

Eerst gaf Rosso een algemene schets van hekserij en heksenvervolgingen. Dat was beslist niet overbodig, want de meeste aanwezigen waren niet thuis in deze materie. Dat gold overigens niet voor mij. Het onderwerp boeide mij al langer. Met al zijn bizarre beschuldigingen en de schepping van een duistere tegenwereld vol demonen stond het haaks op het normale bestaan. Misschien voerde mijn fascinatie wel terug naar het magisch-realisme van Hubert Lampo, wiens boeken ik als scholier verslond. Mogelijk appelleerden de verhalen over vlieg-reizen, toverij en nachtelijke sabbats ook wel aan donkere diepten in mijn eigen geest, waar ik niet zomaar greep op had.

In ieder geval was het mij, als antropoloog, niet ontgaan dat het geloof in hekserij en zwarte magie sterk overeenkwam met het magische wereldbeeld bij natuurliefhebbers.

In de huidige tijd past de fascinatie voor hekserij bij de algehele belangstelling voor bovennatuurlijke en occulte zaken, betoogde Rosso. Dat begon al in de jaren zestig, de tijd van het Tibetaanse Dodenboek, I Tjing, astrolo-

gie, indiaanse medicijnmannen en de hemelse reizen van de tevreden hasjroker. Tegenwoordig had de voorliefde voor magie en mystiek onderdak gevonden bij de new age-beweging, die de religie van primitieve volken graag combineerde met psychotherapie. De huidige witte heksen, of wicca, hadden geen boodschap aan de christelijke God en de duivel; zij verlangden terug naar het oude heidendom; ze geloofden opnieuw, of wilden graag opnieuw geloven, in bezielde planten en dieren, en in bergen en bomen die bewoond werden door geheimzinnige machten. Hekserij was voor hen een doe-het-zelf-religie.

Het geloof in heksen wordt gevoed door de behoefte onbegrijpelijke en op het eerste gezicht onverklaarbare gebeurtenissen een zin te geven. Waarom trof deze ellende mij en niet een ander? In plaats van de oorzaak bij het toeval te zoeken en vervolgens machteloos de schouder op te halen, wezen de mensen de heks als schuldige aan. Het grote voordeel was dat je tegen een heks iets kon ondernemen en tegen het toeval niet.

Er zijn talloze verklaringen voor het heksengeloof en de vervolging van heksen gegeven, vervolgde de spreker. Het heeft er vaak alle schijn van dat elke studie, die zichzelf serieus neemt, weer met een nieuwe interpretatie komt aanzetten. Sommigen geloofden, net als de inquisiteurs, dat heksen werkelijk hadden bestaan. Ze waren echter geen afvalligen, maar zogenaamde aanhangers van een oude vruchtbaarheidsreligie, die na de komst van het christendom was ondergedoken. In het bos en op bergweiden vonden nachtelijke bijeenkomsten plaats waar een gehoornde god werd aanbeden.

Anderen meenden dat heksen verslaafd waren aan bepaalde roesmiddelen, waardoor ze de illusie kregen dat ze naar de sabbat vlogen.

‘In plaats van een stickie te roken, smeerden ze zich in met heksenalf,’ zei Rosso op geamuseerde toon.

Weer andere historici richtten een priemende vinger op de vervolgers. Protestantse onderzoekers gaven graag de roomse clerus de schuld van alle gruweldaden. Katholieken wezen de predikanten als hoofdschuldigen aan, terwijl liberale geleerden de hele kerk als de boosdoener beschouwden. Marxisten herkenden in de heksenjacht de klassenstrijd en feministen spraken van moordlustige vrouwenhaat.

Aan eenzijdige verklaringen was geen gebrek. Maar volgens experts, en ook volgens Rosso en mij, is hekserij een veel te complex verschijnsel om onder één noemer te brengen. De waaier van interpretaties over dit verschijnsel laat nog eens zien hoe boterzacht een wetenschap als geschiedenis is.

Na zijn inleiding gaf Rosso wat bijzonderheden uit recent onderzoek. Wat inmiddels vaststond, was dat het grootste deel van de slachtoffers inderdaad vrouwen waren. Wilde er ergens een heksenjacht op gang komen, dan was het noodzakelijk dat de sociale bovenlaag de heks als een levensgevaarlijk schepsel beschouwde. Het gewone volk zag haar allereerst als iemand die schadelijke tovenarij bedreef. Men was beducht voor haar kwade invloed op het gewas en op de gezondheid van mensen en dieren. Vanaf het eind van de veertiende eeuw legde de kerk steeds meer nadruk op het duivelse karakter van hekserij: de heks had een pact met de duivel gesloten en beloofde op de sabbat dat zij haar best zou doen om de mensen om haar heen schade te berokkenen. Zij was lid van een satanische vijfde colonne!

Overigens wordt in *De Heksenhamer*, het beruchte handboek voor inquisiteurs, nog gezwegen over de sabbat en het duivelspact.

‘De heks is in alle opzichten het tegendeel van de op-passende burger,’ stelde Rosso met de geschoolde stem van een oud-docent. ‘Zij is antisociaal, seksueel onge-reemd, zij hangt de duivel aan, en gaat ‘s nachts naakt op stap. Zij is het toonbeeld van verdorvenheid. Elke ge-zonde maatschappij wil deze rotte mispels graag uit de fruitmand verwijderen.’

Vooraf in moeilijke tijden ligt het voor de hand heksen de schuld te geven van alle problemen. De rol van zonde-bok is haar op het lijf geschreven.

Vervolgens schakelde de voorzitter over naar de sab-bat en wat daar precies gebeurde.

Elke heks werd op een bergwei door de duivel, in de gedaante van een bok, bereden. Die paring was voor hen geen pretje, deelde hij mee. De omhelzingen waren bruto en pijnlijk en hij voelde ijselijk koud aan. Het hoogtepunt van het feest bestond uit de kus onder de duivelsstaart.

Larry trok een vies gezicht. ‘Wat een ontzaglijke on-zin allemaal,’ zei hij hoofdschuddend.

‘De kerk was echt dol op allerlei perversiteiten,’ ging Rosso met stemverheffing verder. Ook zijn gezicht liet zien dat hij niet blij was met de interruptie van zijn tafel-genoot. ‘Voor een monnik die de kuisheidsgelofte heeft afgelegd is een vrouw een veel grotere bedreiging dan voor een willekeurige hoerenloper, begrijp je.’

Hij vond het dan ook absurd dat monniken zich naar een klooster spoedden om onderzoek te doen naar de hys-terie die daar onder nonnen was uitgebroken. Te midden van zedeloos gedrag en schaamteloze taal controleerden zij of nonnen werkelijk door de duivel waren verkracht, zoals ze beweerden.

‘Forensisch onderzoek,’ merkte een van de Genoten op.

Op het scherm, dat Larry al eerder had klaargezet, verschenen een paar dia's van bekende schilderijen van Goya. We zagen hoe een stralende bok met enorme horens, die omwikkeld zijn met bladeren, zich tegen een lichte avondhemel verheft. Hij wordt omringd door een handvol schaars geklede oude besjes en jongere vrouwen die hem zuigelingen aanbieden. Boven hun hoofden hangt een halve maan en er fladderen vleermuizen in het rond.

In de verte leek het tafereel wel een naargeestige parodie op een bijeenkomst van onze eigen sociëteit.

Op een tweede schilderij omringen vier in het zwart geklede, lelijke oude dames, samen met een in een geel gewaad gehulde vrouw, een half knielende jonge man of jonge vrouw in nachtgewaad, die angstig hun kant opkijkt. Naast vleermuizen en uilen, zweeft er ook een manspersoon in de lucht, die er niet echt demonisch uitziet. Een derde doek toont een oude naakte vrouw op een bezemsteel die de jonge, naakte vrouw achter haar vliegles geeft, zoals het onderschrift luidt. Op een vierde zit een bok, die een zwarte mantel om zich heen heeft geslagen, tegenover een menigte jonge en oude vrouwen die allen decent gekleed zijn - zijn eigen harem.

Bij enige tekeningen van Félicien Rops, die paarscènes tussen een zwarte bok en jonge, naakte vrouwen uitbeelden, was er geen sprake meer van enige terughoudendheid. Ineens is de heks veranderd in een wulpse jonge vrouw met volle borsten die bereden wordt door een geile geitenbok.

'Pure pornografie,' oordeelde Larry. 'Pornografie met dieren. Karel, amice, je lijkt te vergeten dat er een dame in het gezelschap is.'

'Maak je om mij niet bezorgd,' glimlachte Esmeralda. 'Rops is voor mij geen onbekende.'

Een onverwachte bekentenis, die het floers van geheimzinnigheid dat haar hele persoon omringde, verder versterkte.

Jarenlang hadden de Genoten stiekem het idee gekoesterd dat de Societas een geheim mannengenootschap vormde, maar van dat behaaglijke gevoel was door de komst van Esmeralda Flipse niets meer overgebleven. Het was in feite aan diggelen geslagen, want het nieuwe lid, dat door de alom geachte Arthur Robijn was aanbevolen, stak haar vrouwelijkheid niet onder stoelen of banken. Ze was een rijpe vrouw en had met haar gewelfde lippen, donkere ogen en pijpenkrullen een zwoele uitstraling. Dat laatste werd nog eens benadrukt door een weelderige boezem die ze niet achter bloesjes met ruches en andere frutsels probeerde te verbergen. Al deze uiterlijkheden speelden bij Robijns aanbeveling overigens geen enkele rol. Als scandinaviste, met een brede belangstelling voor kunst en bellettrie, leek zij hem een verrijking voor ons genootschap.

Toch was er, haast onmerkbaar, iets veranderd in de sfeer van onze bijeenkomsten. Wie een grapje maakte, keek toch algauw of Esmeralda mee lachte, en dat gold zeker bij een pikanterie. Het was alsof er iets was verschoven in de bedding van de rivier waarop we al tientallen jaren hadden gevaren.

Rosso had nogal bits op de interventie van Larry gereageerd. 'Asjeblieft! Bespaar me je banale morele oordelen. Hekserij is geen onderwerp voor preutse geesten. Trouwens, als niet-lid is het gepaster om er het zwijgen toe te doen.'

Hij legde vervolgens uit dat Goya een schilder was uit de tijd na de heksenvervolgingen en dat hij het dwaze bijgeloof van een vroegere tijd op de hak nam. Rops was een

kunstenaar uit de negentiende eeuw die zich verlustigde in decadentie en erotiek.

De spreker was nog lang niet uitgepraat. Volgens hem bleven zowel historici als het grote publiek gefascineerd door het Rijk van het Kwaad, waarvan de heksen vertegenwoordigers waren. Het toneel van de hekserij bood, met de nachtelijke slempartijen en luchtreizen, toverdranken en bezweringen, gedaanteveranderingen in katten en weerwolven, *succubi* (vrouwelijke demonen) en *incubi* (mannelijke demonen), een wereld waarin je je eigen angsten en geheime verlangens terug kon vinden.

Dat vond ik mooi gezegd. Eerder de woorden van een psychiater dan van een historicus, zou je geneigd zijn te denken.

Eindelijk kwam dan de tovenaer van Marseille aan bod, het eigenlijke onderwerp van de lezing. Als oude collega-geleew was Rosso niet gewend om op zijn horloge te kijken.

Rosso schetste de priester Gaufridy als een vroom man, maar ook als een levensgenieter. Tijdens maaltijden gooide hij graag stukjes kaas in de décolletés van aanzittende dames, die daar kennelijk geen enkel bezwaar tegen hadden. De wijn werd met gulle hand in de glazen geschonken. Hij groeide op in het bergland van de Provence, waar hij zijn dagen als herdersjongen sleet. Na een priesteropleiding vestigde hij zich in 1595 in Marseille. Al na een paar jaar werd hij daar pastoor van de belangrijkste parochie in de stad. Hij kwam bij voorname families over de vloer; in zijn biechtstoel namen veel vrouwen plaats die hem graag hun zonden bekenden.

‘In die tijd bewees menige geestelijke slechts lippen-dienst aan de kuisheidsgelofte,’ verzekerde Rosso ons.

Gaufridy's val werd ingeleid door een zekere Madeleine, de jongste dochter van een edelman. Als veertienjarige had Madeleine al vele verliefde blikken op haar biechtvader geworpen.

Vanaf het moment dat ze toetrad tot de orde van de ursulinen, ging het bergafwaarts met haar. De novice zonk weg in een poel van melancholie en verveling. Op zeker moment bekende ze aan haar prioeres dat ze lichamenlijk contact met haar biechtvader had gehad. Spoedig daarna openbaarden zich de eerste zenuwaanvallen; haar lichaam verkrampte en uit haar vertrokken mond klonk de beschuldiging dat Gaufridy haar behekste. Duivelbanners werden te hulp geroepen en uitdrijvingsrituelen namen een aanvang. Men zei gebeden, men legde kruisen en relieken op haar lichaam, maar de kwade geesten wilden niet wijken.

Naast Madeleine acteerde nog een andere collega uit het klooster, de iets oudere Louise. Ook in het huis van haar lichaam werden vele kamers door demonen bezet. En te midden van de demonen en bezetenen hield de exorcist zich staande. Te midden van alle dierlijkheid was hij de enige mens. Te midden van alle duivels was hij de vertegenwoordiger van God. Te midden van alle vrouwelijke hysterie was hij het sterke geslacht.

Madeleine schreeuwde, tierde, en sloeg herhaaldelijk met haar hoofd tegen een rots. Dan weer raakte ze in extase en liepen er tranen over haar wangen, en riep ze dat ze Christus vóór zich zag, met zijn doorboorde zijde en bloedende voeten.

Gaufridy werd ontboden en hem werd opgedragen de beheksing ongedaan te maken. Maar hij wist niets van exorcisme. Het duurde niet lang of zowel hij als Madeleine verdween in onderaardse kerkers. Na martelingen met de